Николай Гочев

Омир и жените

София, 2026

Студио Беров ⁂

© 2026 Омир и жените, първо издание
© 2026 Николай Гочев, писател
© 2026 Студио Беров ООД, издател
© 2026 Теодора Берова, правописен преглед
© 2026 Красимир Беров, предпечат
© 2018-2023 Стефан Пеев, буквопис – Repo, Veleka
© 2006 Gophmann A.L.,
буквопис за заглавието на корицата – Classica One

На корицата – изглед от Патмос, 6 септември 2025,
следобяд. Снимка – Димка Гочева.

Предпечатната подготовка на тази книга
бе осъществена само със свободни пособия:
MX Linux, LibreOffice, Inkscape, GIMP, Ghostscript

ISBN: 978-619-93260-8-4

Печат: Дайрект Сървисиз ООД

на Димка – λευκώλενος и περίφρων

Съдържание

Предговор....13
Жените....15
1. Гея....17
2. Пандора....18
3. Хера....19
4. Атина....20
5. Кирка....22
6. Елена....23
7. Клитемнестра....25
8. Пенелопа....27
9. Навсикая....29
10. Антигона....31
11. Медея....32
12. Аталанта....33
13. Камила....34
14. Пентезилея....35
15. Сафо....36
16. Клеопатра....38
17. Касандра....40
18. Агава....42
19. Ифигения....44
20. Поликсена....45
21. Деянира....47
22. Евридика....49
23. Йокаста....50
24. Федра....51
25. Дидона....53
26. Ниоба....55
27. Хекуба....58
28. Евриклея....60
29. Меланто́....64
30. Европа....67
31. Пазифая....70
32. Андромеда....73
33. Психея....78
Омир....85
„Илиада“....87
Песен I....89
1. Болестта....89
2. Съветът....89
3. Ахил и Тетида....91
4. Връщане на Хризеида....92
5. Пирът на боговете....92
Песен II....94

6. Сънят....94
7. Реч на Агамемнон....94
8. Одисей възпира бягащите....95
9. Каталог на корабите....96
10. Троянските съюзници....97
Песен III....98
11. Предложение за двубой....98
12. Разговор на крепостната стена....98
13. Двубоят на Парис и Менелай....100
14. Елена и Парис....100
Песен IV....102
15. Нарушаване на клетвата....102
16. Преглед на войската....102
17. Първи битки....103
Песен V....104
18. Диомед и Атина....104
19. Спасяването на Еней....104
20. Аполон и Арес помагат на троянците....105
21. Хера и Атина на бойното поле....106
22. Раняване на Арес....106
Песен VI....107
23. Съветът на Хелен....107
24. Диомед и Главк....107
25. Хектор при Парис и Елена....108
26. Хектор и Андромаха....108
Песен VII....109
27. Хектор предизвиква ахейците....109
28. Двубой между Хектор и Аякс....110
29. Съвет в Троя....110
30. Предложение за мир....110
31. Събиране на мъртвите и построяване на стена....111
Песен VIII....112
32. Зевс забранява на боговете да се намесват....112
33. Отстъпление на ахейците....112
34. Зевс спира Хера и Атина....113
35. Реч на Хектор....114
Песен IX....115
36. Агамемнон се колебае....115
37. Съветът на Нестор....115
38. Пратеничество при Ахил....116
39. Пратениците се завръщат....117
Песен X....119
40. Безсъние....119
41. Нощен съвет....120
42. Долон....120
43. Одисей и Диомед в тракийския лагер....121
Песен XI....123
44. Агамемнон се сражава....123
45. Настъпление на троянците....124
46. В шатрата на Нестор....126
47. Патрокъл и Еврипил....127
Песен XII....128
48. Стената на лагера....128

49. Петте дружини....128
50. Троянците нахлуват в лагера....129
Песен XIII....130
51. Посейдон помага на ахейците....130
52. Идоменей и Мерион....131
53. Хектор доближава корабите....133
Песен XIV....135
54. Агамемнон предлага да бягат....135
55. Хера и Зевс....136
56. Аякс поваля Хектор....138
Песен XV....139
57. Зевс казва как ще завърши войната....139
58. Частите на света....140
59. Аполон подкрепя Хектор....140
60. Второ нахлуване в лагера....141
61. Хектор опитва да подпали корабите....142
Песен XVI....144
62. Патрокъл влиза в боя....144
63. Смъртта на Сарпедон....145
64. Хектор отстъпва....146
65. Смъртта на Патрокъл....147
Песен XVII....149
66. Менелай пази трупа на Патрокъл....149
67. Хектор облича доспехите на Ахил....149
68. Бой около тялото на Патрокъл....150
Песен XVIII....153
69. Ахил узнава за смъртта на Патрокъл....153
70. Ахейците изнасят Патрокъл....154
71. Хектор и Полидамас....154
72. Тетида и Хефест....155
73. Щитът. Небето и градовете....156
74. Щитът. Селото и Океанът....157
Песен XIX....158
75. Тетида се грижи за тялото на Патрокъл....158
76. Ахил и Агамемнон се помиряват....158
77. Ахил отказва да се храни....159
78. Безсмъртните коне....160
Песен XX....161
79. Боговете слизат пред Троя....161
80. Ахил и Еней....161
81. Ахил избива троянците....163
Песен XXI....164
82. Ликаон....164
83. Астеропей....165
84. Скамандър срещу Ахил....165
85. Битка на боговете....166
86. Аполон задържа Ахил....167
Песен XXII....169
87. Хектор остава пред Скейските порти....169
88. Смъртта на Хектор....170
89. Ахил отвлича тялото на Хектор....171
90. Отчаяние в Троя....171
Песен XXIII....173

91. В лагера на мирмидонците....173
92. Душата на Патрокъл....173
93. Разпалване на клада....174
94. Състезанията....175
Песен XXIV....179
95. Съвет на боговете....179
96. Приам отива за тялото на Хектор....180
97. Хермес помага на Приам....181
98. Приам и Ахил....182
99. Приам донася тялото на Хектор....184
100. Погребението на Хектор....184
„Одисея" – поемата....187
Песен I....189
1. Съвет на боговете....189
2. Атина слиза в Итака....190
3. Телемах отпраща майка си....192
4. Разговор с женихите....193
Песен II....195
5. Съвет на итакийците....195
6. Телемах и Атина....197
Песен III....199
7. В Пилос....199
8. Разказът на Нестор....199
9. Излитането на Атина....201
Песен IV....202
10. В Спарта....202
11. Елена....203
12. Разказът на Менелай....204
13. Женихите устройват засада....206
Песен V....207
14. Атина се застъпва за Одисей....207
15. Хермес при Калипсо....207
16. Одисей отплава....208
Песен VI....210
17. Сънят на Навсикая....210
18. Навсикая упътва Одисей....211
Песен VII....213
19. Дворецът на Алкиной....213
20. Арета и Алкиной приемат Одисей....213
Песен VIII....216
21. Атина разгласява за пристигането на Одисей....216
22. Обяд в двореца. Демодок....216
23. Спортни състезания....217
24. Песен за Арес и Афродита....217
25. Край на състезанията....218
26. Вечеря в двореца....218
Песен IX....220
27. Разказът на Одисей. Киконите....220
28. Лотофагите....220
29. Козият остров....221
30. Циклопът....221
Песен X....224
31. Остров Еолия....224

32. Лестригоните....224
33. Еея....225
34. Одисей и Кирка....226
35. Упътване....227
Песен XI....229
36. Към страната на мъртвите....229
37. Тирезий....229
38. Прочути жени....230
39. Прекъсване на разказа....231
40. Агамемнон и Ахил....232
41. Наказаните....233
Песен XII....234
42. Погребението на Елпенор....234
43. Разговор с Кирка....234
44. Сирените. Сцила и Харибда....235
45. Изяждане на кравите....236
46. Корабокрушение. Край на разказа....237
Песен XIII....239
47. Прощална гощавка и заминаване....239
48. Посейдон недоволства от феаките....240
49. Одисей среща Атина....240
50. Лъжлив разказ....241
51. Съветите на Атина....242
Песен XIV....243
52. При Евмей....243
53. Втори лъжлив разказ....244
54. Вечеря в свинарника....246
Песен XV....248
55. Атина съветва Телемах....248
56. Менелай и Елена изпращат Телемах....249
57. Прорицателят Теоклимен....249
58. Втора вечеря в свинарника....250
59. Разказът на Евмей....251
60. Телемах се завръща в Итака....252
Песен XVI....254
61. Телемах пристига в свинарника....254
62. Одисей се разкрива на Телемах....255
63. Женихите се безпокоят....256
64. Пенелопа упреква Антиной....257
65. Евмей се връща в свинарника....258
Песен XVII....259
66. Телемах пристига у дома си....259
67. Одисей и Евмей тръгват към града....260
68. Кучето Аргос....261
69. Трети лъжлив разказ....262
70. Пенелопа кани чужденеца....263
Песен XVIII....265
71. Просякът Ир....265
72. Атина разхубавява Пенелопа....266
73. Меланто́ и Евримах оскърбяват Одисей....268
74. Женихите се разотиват....269
Песен XIX....270
75. Одисей и Телемах скриват оръжията....270

76. Четвърти лъжлив разказ....271
77. Евриклея разпознава Одисей....273
78. Сънят на Пенелопа....274
Песен XX....277
79. Безсъние....277
80. Говедарят Филойтий....278
81. Празник на Аполон. Женихите пируват....279
82. Пророчеството на Теоклимен....280
Песен XXI....281
83. История на лъка....281
84. Пенелопа обявява състезание....281
85. Одисей се разкрива на Евмей и Филойтий....282
86. Женихите се отказват от състезанието....283
87. Свинарят предава лъка на Одисей....284
Песен XXII....286
88. Смъртта на Антиной и Евримах....286
89. Предателството на Мелантий....287
90. Атина идва на помощ....287
91. Фемий и Медон....288
92. Разчистване на гостната. Смъртта на слугините....289
Песен XXIII....290
93. Пенелопа разпознава Одисей....290
94. Нощ....292
95. На сутринта....292
Песен XXIV....293
96. При мъртвите. Разказът на Амфимедон....293
97. Одисей при Лаерт....294
98. Пети лъжлив разказ....295
99. Събрание на родините....296
100. Зевс и Атина спират войната....297
„Одисея“ – филмите....299
1. „Одисея“ 2026....301
2. „Одисей“ 1954....306
3 „Одисея“ 1997....311
4. „Завръщането“ 2024....317
5. „Одисея“ 1968....323
6. „Одисея“ 1911....331
Героят....335
1. Думата „герой“ (ἥρως)....337
2. Героичното поколение....337
3. Историческата античност....338
4. Героите и християнството....339
5. Воини на вярата....339
6. Героизация на гения....340
7. Изключителният човек....341

Предговор

Две причини доведоха до написването на тази книга.

Първата е една поредица от разговори на тема „Жените в античната литература“, проведени между мен и колегата елинист Калина Гарелова през май и юни 2025 г. Началната част съдържа избрани места от тях.

Другата е появата на филма „Одисея“ на режисьора Кристофър Нолан през юли 2026 г. Написах един отзив за него, а после добавих подобни обсъждания на други пет филма по поемата, създадени между 1911 и 2024 г.

Покрай това ми се стори уместно да прибавя наново редактираните и допълнени съдържания на „Илиада“ и „Одисея“, които бях съставил преди години като помагало за изучаването на Омир в университета. Първото им издание е в „Старогръцката литература“ (2019). За излизането и хубавото ѝ оформление благодаря на екипа на Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ и най-напред на директора му проф. дфн Валери Стефанов.

Като завършек поставих краткото наблюдение „Героят“, написано във връзка с един разговор в БНР на 5 август т.г., в който участваха колегите Димитър Драгнев и Радослав Илиев, както и водещият Светослав Зеленски.

То е посветено на паметта на проф. Богдан Богданов, който си отиде от този свят преди десет години, на 5 август 2016 г.

16 август 2026 г.

Н.Г.

Жените

в епоса, трагедията, историографията и романа

1.
Гея

След като бил избран и разпределил задачите на боговете и почестите, които трябвало да получават, на Зевс не оставало друго, освен да си намира жени.

Първата измежду тях била най-умната от всички – океанидата Метида. Самата дума μῆτις означава „мислене“. И след като забременяла, тогава Гея – сама или заедно с Уран, – предсказала на Зевс, че от нея ще се роди дъщеря, а после син, който ще го детронира. Това е същото, което преди време казали на Кронос, и то се сбъднало.[1]

Това ще рече, че борбата на Гея срещу мъжките божества продължавала. Тя се опитвала да накара Зевс да предприеме нещо погрешно и да последва съдбата на баща си Кронос.

Но Зевс направил нещо изненадващо. Не дочакал детето на Метида да се роди и тогава да го глътне, а вместо това глътнал самата нея и тя останала в него – както била бременна. В крайна сметка му се наложило сам да роди женската богиня, която била заченатата в Метида.

И така не се появил онзи нов бог, който щял да бъде по-силен от него. Ето как замисълът на Гея не се осъществил и Зевс останал цар на боговете.[2]

1. Първата пророчица в Делфи била самата Гея: Πρῶτον μὲν εὐχῇ τῇδε πρεσβεύω θεῶν / τὴν πρωτόμαντιν Γαῖαν (Есхил. „Евмениди“, 1-2).
2. Хезиод. „Теогония“, 886-900; Аполодор I, 3, 6.

2.
Пандора

Зевс възложил на боговете да създадат жена.

Хефест трябвало да изработи тялото ѝ от глина и вода, Атина да я научи да тъче и да бродира, Афродита да ѝ даде способност да предизвиква желание и съответстващи на това мисли. А Хермес да я научи да лъже и лукавства.

Съобщил им своя замисъл и те се заели да изпълнят заръчаното. Появила се Пандора. Тогава Зевс я извел – като на сцена, – и я представил пред боговете и хората. Била прекрасно облечена, с воал и венец от цветя, със златна корона, по която имало изображения на животни. И богове, и хора ахнали, като я видели.

Зевс казал на Хермес: „Вземи тази жена и я отведи при Епиметей, и нека той се ожени за нея."

Оттогава нататък в човешкия свят щяло да има жени. Прометей бил предупредил Епиметей да не приема нищо, изпратено от Зевс, но той не се съобразил с това.

Впоследствие кой знае как при Епиметей и Пандора се появил и един затворен съд. Пандора вдигнала похлупака му и всички злощастия излезли и се втурнали между хората.

След този брак хората станали двуполови. Пандора, първата жена, била неродена, но смъртна, а пък Епиметей бил титан и следователно безсмъртен. Но смъртността, наследена от Пандора, надделяла. Освен това в света се спуснали всякакви беди, нещастия, болести, и всичко лошо в човешкото всекидневие.

Ето как хората завинаги се отделили от боговете и станали смъртни.[3]

3. „Теогония", 60-68; 585-589; „Дела и дни", 85-89; Аполодор I, 7, 2.

8.
Пенелопа

Когато някой започне да ласкае Пенелопа и да казва: „Ти си красива“, тя отговаря: „Имах някога хубост, но боговете ми я взеха, след като Одисей замина. Бях хубава, докато мъжът ми беше с мен. Откакто замина, не съм. Не ми говорете за тези неща“.[22]

Тя може да бъде хубава, защото богинята се грижи и за това, но не се държи като хубавица. Омир я нарича „разумната Пенелопея“. Думата е περίφρων. И ἐχέφρων – „мази, която има ум“.[23]

...

Тя е дъщеря на Икарий – брат на Тиндарей.[24] Значи първа братовчедка на Клитемнестра и Елена. На Елена по-малко, тъй като тя не е от Тиндарей, а от Зевс, но на Клитемнестра – изцяло.

...

След като Одисей избива женихите и всичко е решено, Евриклея се качва на втория етаж, буди я и казва: „Господарке, бъди щастлива, нашият господар се върна и унищожи натрапниците.“ А тя отвръща: „Ако не беше стара и ако не те ценях толкова, щях да те изгоня. Защо ме събуди? Толкова добре спах. Никога не съм спала по-добре, откакто Одисей замина.“[25]

Тя мисли за съня и съществуването. В XIX песен, когато още не го е разпознала, двамата си говорят за сънища. Не знае кой е, но се отнася с него приятелски и му говори така, както не говорят с всеки.

22. „Одисея“ XVIII, 250-256; XIX, 124-129.
23. XIV, 373; XIII, 406; XXIV, 294.
24. Аполодор III, 10, 4-5.
25. XXIII, 1-24.

„Мисля“, казва, „че боговете често лъжат смъртния, като му изпращат сънища“.[26]

26. XIX, 560-569.

9.
Навсикая

Как изглежда Навсикая? За външността ѝ е казано само едно – че е „белоръка“.[27] Коя друга е белоръка? Това се казва за Хера и Елена. А за Навсикая защо? Може би заради царския ѝ произход. На нея ѝ предстои да стане царица – някъде на острова на феаките.

...

Макар и младо момиче, тя напомня Пенелопа. Не говори много, но казва каквото трябва. Ето случая, когато Одисей излиза гол от крайбрежния храсталак и девойките с писък се разбягват. Той трябва да вземе бързо решение. Момичето му е нужно: първо, за да му даде дрехи, и второ, да му каже накъде да тръгне. И той се пита: дали да я заговоря отдалече, или да ида да ѝ прегърна краката? Но тогава може да се уплаши съвсем. По-добре само да говоря.

Заговаря я и я залива с комплименти. Първият му въпрос е: „Ти човек ли си, или богиня?“

А тя отвръща: „Виждам, че не си неразумен човек. Изпаднал си в беда, но и доброто, и злото са от Зевс. Затова трябва да търпиш“. След това извиква момичетата и казва: „Не забравяйте, че всички скитащи и изпаднали в беда хора са пратеници на Зевс“.[28]

...

Преди да му приготвят леглото и да го изпратят да си легне, Арета казва: „Чужденецо, ще те попитам нещо. Тези дрехи откъде ги имаш?“ Одисей казва: „Това са дрехите, които вашата дъщеря Навсикая ми даде.“ И добавя: „Тя ме посрещна и се погрижи за мен. Направи всичко както трябва и ви уверявам, че това

27. „Одисея“ VI, 100.
28. VI, 126-209

е най-благоразумното момиче, което някога съм виждал.“

Тогава Алкиной казва: „На нея вече ѝ е време да се омъжва. Мисля, че би било чудесно да си хареса някой мъж като тебе. Аз бих се погрижил за него, бих му дал дом и всичко необходимо за живот. Но, разбира се, ние тук никого не задържаме насила.“

Така че Алкиной му предлага ръката на дъщеря си. Това е сериозно, тъй като те са царско семейство.[29]

29. VII, 230-316.

10.
Антигона

Антигона казва: „Знам, че ще умра, и ще го направя.“

Защо някой предприема действия, които ще доведат до смъртта му? Има два вида саможертва – героичен и самоубийствен. Вторият е действително трагически, а първият – не. Ако Антигона просто беше екзекутирана по силата на разпореждането да бъде умъртвен онзи, който извърши погребението, то случилото се не би било трагично. Щяхме да имаме драма, в която се прославя героизмът на едно младо момиче. Така е в „Хераклиди“ (саможертвата на Макария).

Но „Антигона“ е трагична, и не само с това, че една млада (и сгодена) девойка умира. Първо, тя не просто умира, а се самоубива. Намират я в затвора обесена. После, и като следствие на това, се самоубива годеникът ѝ Хемон, а заради него – майка му Евридика. Така че в „Антигона“ има поредица от самоубийства.[30]

...

В „Ифигения в Авлида“ Ифигения обявява, че е съгласна да бъде пожертвана, защото това ще помогне на ахейската войска да продължи пътя си, и троянските „варвари“ ще бъдат наказани.[31]

Това, което се случва на Антигона, е донякъде подобно. Приема да умре, за да помогне на някого (на мъртвия също може да се помогне). Но има разлика дали се грижиш за съгражданите и сънародниците си, или за родините. Така че грижата на Антигона (както на Макария) е някак по-женска от тази на Ифигения.

30. Софокъл. „Антигона“, 1155-1316.
31. Еврипид. „Ифигения в Авлида“, 1369-1499.

11.
Медея

Медея казва: „Ще видят, че не съм нито кротка, нито безпомощна, нито страхлива.“ Става дума за унизено достойнство, от което идва гневът и той се надига над всички други чувства. Тя убива не само съперницата си, но и собствените си деца, за да покаже, че няма да позволи да се отнасят с нея как да е. Все пак е царска дъщеря и внучка на Слънцето.[32]

...

Другаде казва: „Мъжете ходят на войни, бият се и мислят, че са герои. Аз бих предпочела три пъти да отида на война, отколкото веднъж да родя“.

Как живее жената? По цял ден си е вкъщи. Мислите, че е леко? Мъжът винаги може да излезе, да иде някъде с приятели и да забрави домашните трудности. А жената цял ден обикаля из дома и се яде в своите мисли.

Освен това тя често се омъжва в чужбина. Напуска бащиния си дом, родината, близките. Отива някъде, където ще познава малцина или никого. Може да не я приемат добре, именно защото е чужда. И какво ще прави, ако мъжът ѝ я остави? Към кого ще се обърне? Лесно ли е да се върнеш при роднините? А при кого ще идеш?

Така че жената е самотна и поради това, че отива с мъжа си в неговата страна.[33]

32. Еврипид. „Медея“, 363-404. Еет е син на Хелиос от Персеида, а Медея – дъщеря на Еет от Идия (Хезиод. „Теогония“, 956-962).
33. „Медея“, 214-266.

12.
Аталанта

Бащата на Аталанта мечтаел да има син. Когато жена му родила момиче, той така се ядосал, че го отнесъл в гората и го оставил за плячка на дивите животни.

Намерила го една мечка и го откърмила заедно с мечетата си. После момичето било забелязано от ловци. Те я взели, отгледали я и я научили на своя занаят – и тя станала ловджийка.

...

Аталанта имала много кандидати, но не искала да се омъжва. Затова обявила, че неин съпруг ще бъде този, който я надбяга; а които не успеят, ще бъдат убивани.

Състезаващият се мъж можел да тръгне много преди нея и без да носи нищо тежко, а тя бягала в пълно бойно снаряжение. И въпреки това надбягвала женихите и ги убивала.

И все пак един успял да я надхитри. Докато тичал пред нея, хвърлял зад гърба си златни ябълки, дадени му от Афродита. Аталанта започнала да спира и да събира ябълките. Така той я победил и се оженил за нея.[34]

34. Аполодор III, 9, 2.

13.
Камила

Камила била дъщеря на италийски цар, чийто поданици го детронирали. Той избягал от страната си и взел момичето със себе си. Веднъж стигнал до една река и се чудел как да премине, така че дъщеря му да не бъде завлечена от бързите води. Накрая измислил: вързал я за копието си и го хвърлил към другия бряг. Копието се забило в земята, а момичето оцеляло.

Отгледал я в планината и я научил да язди и да стреля с лък. Когато избухнала войната между троянците на Еней и рутулите на Турн, тя се присъединила към Турн.[35]

Това е изненадващо, тъй като митичната ловджийка е самотна жена, подобна на Артемида или горска нимфа; а войната е организирана дейност.[36]

35. Вергилий. „Енеида“ VII, 803-817.
36. „Енеида“ XI, 432-898.

14.
Пентезилея

Амазонките обаче воюват.[37] Така че при Вергилий виждаме събрани заедно два митологични образа: на Аталанта и на Пентезилея.[38]

Пентезилея е най-известната амазонка, съюзничка на Приам. Тя се сражавала с ахейците, извършила подвизи и била убита от Ахил. Разказват, че когато вдигнал шлема ѝ, той толкова я харесал, че се влюбил и започнал да плаче за смъртта ѝ. Терсит му се подиграл, а Ахил го убил.[39]

37. Затова и Камила е наречена „амазонка“ (XI, 648).
38. Пентезилея е спомената в XI, 662.
39. „Етиопида“ (Procli chrestomatiae grammaticae fragmenta. R. Westphal, 1866 – стр. 237); Аполодор. Епитоме 5, 1; Квинт Смирнски. „След Омир“ I.

15.
Сафо

Оказва се, че не знаем нищо за външността на Сафо. Нито някой е написал как е изглеждала, нито тя самата нещо е казала.

Има стихове, в които се оплаква от състоянието на краката си:

„Коленете не ме издържат, те, които в танците бяха пъргави като сърнички“.[40]

И също:

„Побеляха черните ми някога коси… Нима се е раждал човек, който не е остарял?“[41]

...

Нейната слава е голяма. Херодот говори за „поетесата Сафо“ (Σαπφοῦς τῆς μουσοποιοῦ) така, сякаш всички я знаят.

Ако беше неизвестна, би казал:

„На Лесбос имало една жена, която пишела поезия. Казвала се Сафо...“ и пр.

Или:

„Харакс, който откупил известната хетера Родопис, имал сестра, която се прочула с поезията си“.

Но той не казва така, а: „Поетесата Сафо“. Тя е известната, а Харакс е само неин брат.

...

Тя е сякаш първият човек в гръцкия свят, който е създал свое общество – става дума за исторически времена. След нея се е появило питагорейското общество, а после и Сократ с неговия приятелски кръг.

---

40. Сафо. „101 фрагмента“. Превод Я. Букова. „Стигмати“, 2009 (фр. 101; стр. 134).
41. пак там, стр. 134.

Та това, което е правила, е да бъде някак педагожка, тоест водачка на общност от млади момичета и да ги подготвя за бъдещия им живот. Но не като домакини, макар че дори една богата жена трябва да върши някаква домакинска работа, най-малко да наглежда робините в дома и да се съветва с най-старшата от тях, както прави Пенелопа.

Става дума за нещо, което бихме нарекли аристократично възпитание. Такава жена ще умее да свири, да пее, да се облича хубаво. И още: ще може да води разговор. Това е може би най-голямото изкуство на свободната жена. Защото, както забелязва Плутарх, жените придобиват най-голяма власт над мъжете не чрез външния си вид, а чрез общуването с тях. А сърцевината на това общуване е способността да водиш разговор.

16.
Клеопатра

„Клеопатра не е била извънредно хубава, не от онези хубавици, които правят силно впечатление и хората им се удивляват от пръв поглед“.[42]

Значи не това е била причината да печели най-влиятелните мъже на своето време. Било е друго – че умеела да разговаря.[43] Знаела поне седем езика. Рядко ползвала преводач, а говорела с хората направо.

...

Светоний казва: „Цезар пиеше с нея по цели нощи до сутринта“. Тя забременяла и родила момче, което нарекли Цезарион. Съдбата му не била щастлива, но се смята, че наистина е било от Цезар.[44]

...

Когато се срещнали с Антоний, била във възрастта, когато жените са най-уверени и най-хубави – на двадесет и осем години. Когато се запознала с Цезар, а преди това и с един от синовете на Помпей, била още неопитно момиче. Но сега вече знаела какво да прави.[45]

...

Те двамата имали общество, което нарекли „Обществото на неподражаемите“. Било съставено от тях и техните компаньони, с които пирували. А след Ак-

42. καὶ γὰρ ἦν ὡς λέγουσιν αὐτὸ μὲν καθ' αὑτὸ τὸ κάλλος αὐτῆς οὐ πάνυ δυσπαράβλητον οὐδ' οἷον ἐκπλῆξαι τοὺς ἰδόντας (Плутарх. „Антоний“, 27).
43. ἀφὴν δ' εἶχεν ἡ συνδιαίτησις ἄφυκτον (пак там).
44. „Божественият Юлий“, 52.
45. „Но най-големи надежди възлагала на самата себе си, на своята способност да привлича и омагьосва“ – τὰς δὲ πλείστας ἐν ἑαυτῇ καὶ τοῖς περὶ αὐτὴν μαγγανεύμασι καὶ φίλτροις ἐλπίδας θεμένη παρεγένετο („Антоний“, 25).

циум решили да направят „Общество на тези, които ще умрат заедно“.[46] И си намислили кой как ще умре – но непременно заедно.

...

В това време дошъл от село един човек с кошница. Стражите го попитали: „Какво носиш?“. Той рекъл: „Смокини, за царицата.“ Те казали: „Добре, минавай.“ Занесъл кошницата на Клеопатра и се оказало, че под смокините имало усойница.[47]

Плутарх разказва, че тя се интересувала от отрови и от коя отрова се умира по-леко. И се убедила, че най-безболезнена е смъртта от усойница.[48]

Като се уверила, че ще умре, пратила вестител до Октавиан, за да му каже само едно – че иска да бъде погребана до Антоний.

46. τὴν μὲν τῶν ᾽Αμιμητοβίων ἐκείνην σύνοδον κατέλυσαν, ἑτέραν δὲ συνέταξαν οὐδέν τι λειπομένην ἐκείνης ἀβρότητι καὶ τρυφαῖς καὶ πολυτελείαις, ἣν Συναποθανουμένων ἐκάλουν (пак там, 71).
47. пак там, 85-86.
48. пак там, 71.

17.
Касандра

Имало един Отрионей, който се присъединил към троянската войска, защото бил влюбен в Касандра. Помолил Приам да му я даде за жена, а той рекъл: „Бий се, и ако с твоя помощ отблъснем ахейците, ще ти я дам.“ Но Отрионей загинал. Там се казва, че Касандра била „прекрасна на вид“ (εἶδος ἀρίστη).[49]

...

В „Троянки“ на Еврипид тя казва, че въпреки поражението си троянците са по-щастливи от ахейците. И може би най-щастлив е Хектор: защото се е бил храбро за родината, загинал е на своя земя и е погребан според обичая и с почести.[50]

...

Когато ахейците нахлуват в града, тя избягва в храма на Атина и прегръща статуята ѝ. Там е хваната и изнасилена от Аякс Локрийски.[51] Тежко престъпление, за което впоследствие той платил с живота си. А тя, при подялбата на плячката, била дадена на Агамемнон като извънредна награда (κατ᾽ ἐξαίρετον).

...

Никой не обръщал внимание на пророчествата ѝ. Някога я бил обикнал самият Аполон. Но не посмял направо да задоволи желанието си, а започнал да я уговаря. Предложил ѝ това, което умеел най-добре – пророчество. Тя се съгласила, получила пророческия дар, но после отказала да му бъде любовница. Тогава той ѝ отмъстил, като направил така, че никой да не ѝ вярва.[52]

---

49. „Илиада“ XIII, 365-369.
50. „Троянки“, 394-395.
51. Аполодор. Епитоме 5, 22.
52. Есхил. „Агамемнон“, 1202-1212.

В „Агамемнон“, малко преди да умре, тя казва: „И все пак някога ще съжалиш за мене и ще кажеш: „Тя беше истинска пророчица!“.“[53]

53. ἄγαν γ' ἀληθόμαντιν οἰκτίρας ἐρεῖς („Агамемнон“, 1240-1241; Ал. Ничев, 1967 – с промени).

18.
Агава

Лудостта, която Дионис изпраща на Агава, е за наказание. Тя не признавала божествеността му. Смятала, че е син на сестра ѝ Семела и на някой смъртен, а Кадъм заблуждавал хората, за да спаси честта на дъщеря си.

Затова Дионис се заема с нея. Вразумява я чрез лудост, за да ѝ покаже, че е бог.

...

Вакханките забелязали Пентей. Успели да извият елата, на която се бил качил, повалили го на земята и Агава се нахвърлила върху него. Тогава тя притежавала страшна сила – силата на Дионис, която се предава на обладаните от него.

Аполон усилва ума. С негова помощ пророкът вижда неща, които друг не може да види. А при Дионис умът се потиска и се явяват халюцинации – измамни видения, а не истинните неща, които виждат пророците. Така че Аполон е богът на вярното виждане и истинното слово, а Дионис – на неограничената жизнена сила, извираща от природата. Но и на заблудата.

И така, Агава се нахвърля върху сина си, стъпва на гърдите му, задърпва го за рамото и му откъсва ръката. Идват сестрите ѝ, нахвърлят се върху него и го разкъсват. Тя изтръгва главата му, мислейки, че е на лъв; и тръгва към дома си тържествуваща. Влиза в града, показва главата и казва: „Вижте какъв дивеч намерих. И го убих.“

Вижда я баща ѝ Кадъм и казва: „Наистина, тъжно. Така се случва, когато някой не почита Дионис.“ „Ти се гордееш с твоята плячка. Но погледни нагоре, към етера.“ Тя поглежда. И той ѝ казва: „Погледни пак

към мен.“ Умът ù започва да се прояснява и тя казва: „Какво е това? Това е главата на сина ми.“

Така че случилото се е следствие от бакхически бяс. Дионис може да направи и друго – жените да лудуват, без да наранят и убият някого. Но в случая тя е получила най-тежко наказание.

19.
Ифигения

Ифигения е внучка на Атрей, правнучка на Пелопс и пра-правнучка на Тантал. Всички те са обременени с тежки престъпления. За баща ѝ Агамемнон най-малко може да се каже, че е престъпник, въпреки обвиненията, които му отправя Клитемнестра в пиесата на Есхил.

...

За жертвоприношението говори хорът – в драмата той е поел ролята на разказвач. Говори на високо поетичен и архаичен език за ужасното нещастие или престъпление, случило се при потеглянето на ахейците от Авлида.

Тогава Калхас обявил, че поради гнева на Артемида една млада царска дъщеря трябва да бъде пожертвана. И вождът казал: „Ще понеса, каквото съдбата е определила."

След това те завързали момичето като сърничка и ѝ запушили устата, за да не произнесе хула срещу боговете. А тя стрелкала баща си с поглед и си спомняла как някога е пяла на пировете му в двореца.

А ето сега той я убива.

...

Клитемнестра казва:

„Той уби моето дете и сега отива при Хадес. Кой ще го посрещне там? Само дъщеря му. Ще иде при него, ще обгърне шията му с ръце и ще каже: „Татко, колко съм щастлива, че отново сме заедно."

„Одисея“ – поемата

(тревогите на Телемах, приключенията на Одисей и битката с женихите на Пенелопа)[215]

215. Според преводите на Н. Врачев („Ралица“, 1942) и Г. Батаклиев („НК“, 1981). Номерата на стиховете са според Батаклиев. Цитатите на гръцки са според Homeri Odyssea. Recogn. P. von der Mühll. Helbing & Lichtenhahn, 1962.

Песен I

1.
Съвет на боговете

Поетът призовава музата да му каже за скитанията на „многохитрия мъж“. Той разрушил Троя и познал градовете и ума на много хора. Но не спасил другарите си. Те загинали поради своите безчинства, защото яли „гойните кравиˮ на Хелиос Хиперионов“.

Мнозина, избегнали жестоката гибел, се завърнали. Него задържала нимфата Калипсо, защото искала да ѝ стане съпруг. Когато дошло времето, боговете решили да се завърне. Всички му съчувствали, освен Посейдон.

Докато Посейдон пирува при етиопците,[216] боговете се събират на Олимп, в двореца на Зевс. Зевс говори, че хората сами си причиняват беди със своите безчинства, а после винят боговете. Ето Егист, когото убил Орест. Той съблазнил жената на Агамемнон, а него убил, макар да знаел, че го очаква жестока гибел. Боговете изпратили аргусоубиеца Хермес да му каже какво предстои. Но той не се вслушал в предупреждението и заплатил за всичко.

Атина казва, че е подобавало Егист да умре. „Нека така да погине и всеки подобен злосторник.“[217] Но сърцето ѝ се къса за Одисей, който е далеч от близките си. Калипсо, дъщеря на Атлас (който подпира стълбовете между небето и земята), го задържа и „омайва с вълшебни думиˮ, за да забрави Итака. Затова сега той копнее за смъртта си. Защо Зевс му се е разгневил?

Зевс отвръща, че не е забравил Одисей, който се отличава с ума си и е принасял толкова жертви на бого-

216. Вж. „Илиада“ I, 423-425. Етиопците живеели на предела на земята (ст. 23-24).
217. ст. 47.

вете. Но Посейдон му е гневен, задето ослепил циклопа Полифем, негов син от нимфата Тооса, дъщеря на Форкин. Не иска да го погуби, но го държи далеч от Итака. Да помислят как Одисей да се върне. Посейдон ще възпре гнева си, защото не може да воюва против всички безсмъртни.

Атина предлага да пратят Хермес на остров Огигия при хубавокосата нимфа, за да ѝ каже какво са решили. Тя самата ще слезе в Итака и ще подтикне Телемах да свика събрание на итакийците против женихите, които му колят овците и биците. После ще го изпрати в Спарта и „песъчливия Пилос“, за да разпита за баща си и да придобие слава между хората (1-95).

2.
Атина слиза в Итака

Обува си златните амброзийни сандали, които я носят над вода и земя, и взима копието, с което изтребва редове от герои. Слиза в Итака пред вратите на Одисеевия дом, в образа на тафоския вожд Ментес. Вътре женихите играят на кости върху кожи на заклани бици. Покрай тях снуват глашатаи и пъргави роби – почистват трапезите и режат месо.

Телемах пръв вижда Атина. Досега си е мислел за баща си: дали ще дойде да разгони женихите, да запази царския си сан и да властва над своето. Посреща я на прага и я поканва да се присъедини към гощавката. Оставя копието ѝ в хранилище до стройна колона, където стоят много Одисееви копия. Предлага ѝ трон встрани от женихите и ѝ поставя столче под краката. Слугите носят вода за измиване, хляб и чаша. Наливат ѝ вино.

Женихите нахлуват в залата, сядат на редици „по кресла и столове“ и започват да ядат и пият. След като се насищат, се сещат за песни и танци. Глашатай слага китара в ръцете на Фемий. „Пееше той по принуда сред тези безсрамни женихи“.[218]

218. ст. 154.

„Одисея“ – филмите

(1911-2026)

1.
„Одисея“ 2026

(Кр. Нолан)

„Телемахия“

Залата за пиршествата на женихите е в съгласие с описаното в поемата. Няма какво да се възрази. Това, че Пенелопа стои зад полупрозрачна дървена решетка (а не на втория етаж, откъдето да слиза и да се качва), не е лошо решение.

Ментес от Тафос и итакиецът Ментор са събрани в един. За него се намеква, че е Атина, но не настоятелно. Телемах казва: „Имаш очите на Атина“ (но по-късно казва същото и на баща си, преди да го е разпознал).

Телемах и Пенелопа се скарват по-сериозно, отколкото в поемата: тя му казва рязко, че е „дете“. Чувствата ѝ към отсъстващия Одисей са по Омир – тъгува за него.

Посещението в Пилос и разговорът с Нестор, както и пътуването до Спарта в компанията на Пизистрат, са съкратени. Преминава се направо към пристигането им (с Ментор) при Менелай. Той им съобщава, че прави сватба на дъщеря си, но не уточнява, че сватбите са две (това са подробности).

Менелай е грубоват, в лицето има вид на боксьор. В никакъв случай не е „златокъдър“ или „рус“ (III, 257 и IV, 59 – ξανθός).

Цветът на Елена не е беда. Тя е съвсем различна от очакваното (всъщност – отрицание на очакваното), защото за нея е най-добре „да няма вид“. Всичко, което казва Омир за външността ѝ е, че има хубава коса, бели ръце и дълги пеплоси. Така че всеки може да си я представя както намери за най-добре.

На връщане женихите не правят засада на Телемах между Сама и Итака, а още в Пилос – във вътрешността на храм, който би трябвало да е на Атина. Там е убит Ментор (в поемата той доживява до самия край, или най-малкото Атина си служи с образа му дотогава), а Телемах е спасен от Одисей, който е узнал за опасността от Евмей (XIV, 178-182).

Всичко това е допустимо в една художествена преработка. Както и това, че Одисей не се разкрива сам на Телемах, а той се досеща кой е, когато вижда умиращото им куче да го разпознава (XVII, 300-303).

От Калипсо до феаките

Съвещанията на Олимп, както и изпращането на Хермес при Калипсо, за да ù се сведе решението на боговете относно Одисей, са избегнати. Наистина, за съвременния (и изобщо следантичния) зрител е невъзможно да приема тези неща на сериозно. Те са „собствено Омирови“. Поради това е мъчно да се представят образно.

Така че сценаристът е могъл да мине дори без Атина, ползата от чието присъствие във филма е незначителна, ако изобщо някаква. Калипсо и Кирка, напротив, са много по-убедителни. Но те са земни, а не олимпийски богини – значи, приказни приятелки, а не „управителки на света“ (като Хера).

Посещението при феаките, което заема много място в поемата, е премахнато в полза на разговорите с Калипсо. Така че ярката фигура на Навсикая отпада, както и родителите ù Алкиной и Арета. Също и участието на Одисей в състезанията на острова. От тези съкращения филмът не губи нищо (той е художествено произведение, а не учебно помагало).

Салът на Одисей трябва да е бил доста по-голям и сложен плавателен съд от няколкото несигурно съединени дъски, върху които той отплава на филма. За да го направи, е отсякъл двадесет дървета и е работил четири дни. На заминаване Калипсо му занася ви-

но, вода и храна; а освен това праща попътен вятър, което значи, че на него трябва да има мачта с платно. А че има, е написано (V, 247-261). От друга страна, след корабокрушението в песен XII той се добира до Огигия единствено върху кила, вързан за мачтата. Така че пак става дума за сливане, каквито във филма има много.

Приключенията

Пропуснато е посещението при Еол.

Произшествието с киконите е показано накратко, но пък там един местен мъж разговаря с Одисеевите хора на гръцки (а не на английски!). С това всички оплаквания за отсъствието на „гръцкото“ от филма са опровергани – има го!

Случката с лотофагите е присъединена към престоя при Калипсо. Тя кара Одисей да яде лотос – може би като успокоително, но това го довежда до загуба на паметта. Възможно е, а освен това напомня на билката, дадена от Елена на гостите в IV песен (в сцените с приема там го няма).

С циклопа всичко е нормално (наистина е страшен), както и със Сцила.

Водовъртежът на Харибда ме впечатли повече, отколкото чудовищните дракончови глави, които поглъщаха моряците. Гладът на Тринакия и заколването на свещените крави, както и бурята след това, са според поемата.

Катастрофата при лестригоните е отчасти преработена: флотът не влиза в залив с тясно гърло, а е унищожен близо до равен песъчлив бряг. Така и с Кирка. Тя не става любовница на Одисей и е по-стара от очакваното, но това е цялата разлика. На превръщането на Одисеевите хора в свине е отделено немалко внимание.

Противомагичният корен, който Одисей получава от Хермес, е пропуснат – сигурно пак за да се избегне присъствието на олимпийски богове.

Срещата с мъртвите е кратка. Там повече време е отделено на Синон, който е Вергилиев, а не Омиров персонаж. Представен е не като ловък лъжец и провокатор (като в „Енеида“), а като герой, в контраст със страхливия и подъл Антиной, вместо когото е бил мобилизиран (според жребия трябвало да замине Антиной).

Душите на „прочутите жени“ ги няма, както и осъдените на мъки Тантал, Сизиф и Титий (защото няма време за всичко).

Одисей на Итака

Разликите спрямо поемата не са от голямо значение.

Евмей е полусляп, а кучетата му не нападат Одисей, защото преди това са били убити от злите женихи.

Атина се ограничава с мрачно присъствие и осъдителни погледи и е далеч от пълната с енергия Омирова богиня, която прави всичко за любимеца си – от това, да подреди докарания от Схерия багаж в пещерата на нимфите (XIII, 361-371), до превръщане в птица, която хвърчи из гостната и отклонява копията, които женихите мятат по Одисей.

Боят с Ир е премахнат, но пък Одисей е достатъчно обиждан и удрян от женихите, които са точно толкова груби и нахални, колкото ги е представил поетът.

Евриклея го разпознава по белега, а Пенелопа признава, че скитникът, когото е поканила на разговор, наистина е виждал Одисей – защото вярно описва украсата на една фибула, която тя му била дала преди почти двадесет години (XIX, 220-257).

Битка и завършек

Пенелопа обявява състезанието с лък, за да спаси Телемах, когото Антиной и Евримах се готвят да убият. В поемата това ù е внушено от Атина (XXI, 1-4).

Женихите не се справят с лъка, а Одисей го изпива, закачва тетивата и стреля точно. Започва битка,

която мъчно се следи от зрителя и не става ясно как сам човек (Телемах не участва, Евмей е инвалид, а говедарят Филойтий изобщо отсъства), макар и с лък, може да се справи с няколко десетки противници в затворено помещение. При Омир може, защото Атина помага.

Накрая битката е спечелена и Пенелопа прегръща мъжа си, без да го подлага на изпита с леглото. Той изглежда смъртно ранен (от гърба му стърчат стрели).

Краят е трогателен и любовен – двамата оставят Телемах да царува на мястото на баща си и отплават към залязващото слънце.

Там някъде са Елисейските полета – места на блажено безсмъртие, което боговете обещали на Менелай и Елена (IV, 561-569).

...

Изгледах филма с интерес и голямо задоволство – както когато попаднеш на човек, който се е занимал с това, което и ти си правил много години, опознал го е и го е разбрал също така, както ти си го разбрал. Това е причина за истинска радост.

Направен е увлекателно, с вкус и вдъхновение. Струва далеч повече от парите, вложени в създаването му, както и от тези, които ще дойдат като приход от показването му по света.

2.
„Одисей“ 1954

(М. Камерини)

„Телемахия“

Атина в образа на Ментес я няма, а и в целия филм не се явява нито едно олимпийско божество (от земните – само Кирка).

Ментор го има, но е само човек. Присъства в свитата на Пенелопа и напомня известните стари прислужници, които никога не напускат дома на господарите и ги съпътстват навсякъде (Феникс в „Илиада“; педагогът в „Електра“ на Софокъл и в „Ион“ на Еврипид).

Женихите тормозят Телемах, като хвърлят копия по него из гостната. Той отива при Пенелопа и ѝ казва, че вече не издържа и ще замине да търси баща си. Обаче цялото пътуване до Пелопонес и обратно е съкратено.

Фемий е стар, зрящ (в поемата сляп е Демодок, но пък той не е показан в епизода с феаките) и прилича на някои от разпространените изображения на Омир. Пее стихове за превземането на Троя и си акомпанира на лира. Оказва се, че при разграбването на града Одисей е съборил статуя на Посейдон, а после я е взел на кораба (това, наред с ослепяването на Полифем, обяснява неприязънта на бога към него).

За лошото поведение на Мелантó става дума още тук. Евриклея я бие с камшик (за вразумяване).

Женихите не организират засада на Телемах. По-късно, в деня преди Пенелопа да обяви името на избраника си, Антиной казва, че след сватбата „няма да се жертват само козички“. Останалите се умислят.